WIKIPEDIA

Idioma mazahua

La **llingua mazahua** ye una llingua que se fala nel centru de México. Los sos falantes denominen a la llingua col nome de **jñatio**, col que tamién se designen a sigo mesmos los mazahuas. Esti postreru ye un etnónimo náhuatl que significa *xente que tien venados*.

Prueba Wikipedia n'Idioma mazahua na Incubadora de Wikimedia

L'idioma mazahua pertenez al grupu llingüísticu otopameano de la familia otomangue. Xuntu con otros sesenta y dos llingües, el mazahua ye reconocíu como llingua nacional en México, cola mesma validez que l'idioma español en tol so territoriu.[2] Los mazahuas tienen un altu grau de billingüismu col idioma español y concéntrense principalmente ente los montes del Estáu de México y de Michoacán, nel valle de Ixtlahuaca a 36 km de la ciudá de Toluca, Edo. de México, especialmente nel conceyu de San Felipe del Progresu. Sicasí, tamién esisten nucleos importantes de falantes d'esta llingua na ciudá de Toluca, la ciudá de Zitácuaro, la Ciudá de México y na ciudá de Torrexón, entidá na que conformen la sesta comunidá llingüística dempués de los falantes d'español, náhuatl, otomí, mixteco y zapoteco.

Les llingües más cercanes al mazahua son la otomí, matlatzinca y el tlahuica, llingües coles que forma'l grupu otopameano. El mazahua ye una llingua tonal, y estrema tonos altu, baxu y descendente en cualesquier sílaba, sacante na postrera.

Mazahua 'Jñatio'	
Faláu en	México
Zona	Estáu de México y Michoacán, comunidaes migrantes en (Ciudá de México, Coahuila, Querétaro, Baxa California, Jalisco, Aguascalientes y Chihuahua.)
Falantes	151 897
Puestu	*Non nos 100 mayores* (http://www.davidpbrown.co.uk/help/top-100-languages-by-population.html) (Ethnologue 1996)
Familia	Llingües otomangue Otomangueanas occidentales Oto-pameanas **Idioma mazahua**
Alfabetu	Llatín
Estatus oficial	
Oficial en	En México tien reconocencia como llingua nacional[1]
Reguláu por	SEP
Códigos	
ISO 639-1	*nengún*
ISO 639-3	maz (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=maz)

Estensión del mazahua

Conteníu

Descripción llingüística

El mazahua tien una fonoloxía y una morfoloxía bastante complexes.[3] La complexidá de la fonoloxía traducir nel eleváu númberu de segmentos fonémicos, ente que la complexidá morfolóxica dase especialmente nel verbu.

L'inventariu consonánticu del mazahua vien dau por:[4]

	Billabial			Alveolar			Palatal			Velar			Llabiu-velar			Glotal		
	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor
Nasal		m̥	m		n̥	n		ɲ̊	ɲ									
		m′			n′			ɲ′										
Oclusiva	p^{h}	p		t^{h}	t					k^{h}	k		$k^{w h}$	k^{w}			ʔ	
		p′	ɓ		t′	ɗ					k′			k'^{w}				
Africada				$ʦ^{h}$	ʦ	ʣ	$ʧ^{h}$	ʧ										
					ʦ′			ʧ′										
Fricativa			β	s^{h}	s	z		ʃ	ʒ			ɣ					h	
					s′													
Sonorante					ɾ			j̥	j		w̥	w						
								j′			w′							

El signu /′/ denota que se trata de consonantes eyectivas o glotalizadas.

Tocantes a les vocales l'inventariu ye:

	orales			nasales		
	anterior	central	posterior	anterior	central	posterior
zarraes	i	ɨ	o	ĩ	ɨ̃	ũ
medies	y	ə	o	ẽ	ã	õ
abiertes	ɛ	a	ɔ			

Escritura

Los españoles introducieron l'alfabetu llatín, que foi utilizáu pa rexistrar una gran cantidá de pallabres. La ortografía de mazahua usa dos distintos grafíes nes vocales: una barra pa les vocales nasalizadas y unu grave pal saltillo.

Anguaño, esisten dos convenciones distintos qu'usen distintos subconxuntos del alfabetu llatín: la ortografía tradicional y l'ortografía práctica de la SEP. La Secretaría d'Educación Pública de Méxicu (SEP) ye la institución que regula les regles de la ortografía, y la qu'estableció un sistema d'escritura práctico que s'enseña nos programes d'educación primaria billingües nes comunidaes indíxenes. El siguiente cuadru recueye convenciones usaes na ortografía mazahua y na ortografía de les variantes pa trescribir los distintos fonemes: Kkkksdjdinxkd

Fonemes	/a, a:/	/y, y:/	/i, i:/	/o, o:/	/o, o:/	/p/	/t/	/k/	/k^{w}/	/ʔ/	/ʦ/	/ʧ/	/t͡ɨ/	/s/	/ʃ/	/l/	/j/	/w/	/m/	/n/
Alfabetu	A a (Ⱥ ⱥ)	Y y (Ɇ ɇ)	I i	O o (Ø ø)	O o (Ɵ ɵ)	B b	D d	G g	K k		Ts ts	Ch ch	Zh zh	S s	X x	L l	Y y	W w	M m	N n

Carauterístiques lliteraries

El mazahua tien un amenorgáu númberu de testos que nos apurran datos sobre les sos carauterístiques lliteraries, pero ye posible atopar dellos testos:

> *Ts'ik'etrjo nzhenchjʉ* 'pequeñu corderu'
> *a ri b'ɵb'ɵba k'o nuts'k'y*, 'ven, contigo xuegu'
> *ejedya jyos'ɵ nrrenchjʉ*, 'y llambe bien tienru'
> *kja nuin trroxdyzigo*, 'el mio pálidu pescuezu'
> *jyezi k'ɵra nrrorʉ* 'déxame que jale'
> *nuin xidyoge tonrʉ*, 'la to llana bien sueve,'
> *jyezi ra s'ɵtr'ɵ* 'déxame besar'
> *nuin jmige nuna ø'ø* 'el to pachoncita cara,'
> *na punkjʉ mⱥjⱥ, xopʉji nu ngoxti nu kjɇɇ nu ba sⱥjⱥ* 'allegres, bien allegres; bienveníu l'añu'

Gramática

El mazahua ye una llingua bien próxima al otomí. Al igual qu'el otomí tien artículu definíu (*nu*- 'el, la') ya indefiníu (*na*- 'un, una'), que la so forma en plural ye común a dambos (*yo*- 'los, les, unos, unes'). Los nomes nun estremen de normal singular de plural, anque les formes poseíadas de los mesmos pueden estremar si'l posesor ye singular o plural:

> **xin-ʣumwɨ** 'la mio casa, les mios cases'
> **xin-ʣumwɨ-hi** 'la nuesa casa, les nueses cases'

Nel verbu sicasí estrémense trés númberos gramaticales: singular, plural y dual. Una forma verbal conxugada de normal tien la siguiente estructura:[5]

TIEMPU/MANERA/ASPEUTU + raigañu + PERSONA + NÚMBERU		
ra-xi-ko-Ø	(PRES-dormir-1ªPERS.-SING)	'duermo'
ra-xi-nu-Ø	(PRES-dormir-3ªPERS.-SING)	'duerme'
ru-nyona-ko-hi	(PAS-comer-1ªPERS.-PLU)	'Comimos'
ru-nyona-nu-Ø	(PAS-comer-3ªPERS.-SING)	'Comió'

Los nomes usen llargamente los prefixos pa la derivación:

> (deverbativo d'aición verbal) hɛʤɛ 'filar' > tʰɛʤɛ 'fusu'
> (deverbativo d'axente) biʒi 'música' > bɛbiʒi 'músicu (persona)'

Comparanza léxica

El siguiente cuadru compara los numberales varies variedaes de mazahua:

GLOSA	Mazahua[6]							PROTO-MAZAHUA	PROTO-OTOMÍ	PROTO-MATLAZINCA
	s. XVII	L'Oru	Atlacomulco	Yeche	Francisco Serrato	Almoloya	S. Bart. del Llanu			
1	daha	daha	nahɨ̃	daha	daa	na	na	*^{n}daha	*ʔna	*^{n}dá
2	yehe	yehe	yɛhɛ	yehe	yɛɛ	yɛ	yihɛ	*ye-he	*yó-hó	*-nó
3	eñhii	ninʔi	nihi	ninʔi	nii	nin	ñi	*ninʔi	*ʔñu	*-yu/*-ʃo
4	zioho	ʥiyo	ʥiyo	ʥiyo	ziho	ʥiyo	ʒiyo	*ʥi-yo	*góhó	*kunhó
5	zicha	ʦiʧˀaha	ʦiʧa	ʥiʧˀa	ʦiʧa	ʦiʧa	ʧiʧa	*ʦiʧʔa	*kʔɨ̆tʔa	*kʷi-tˀa
6	nantto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	*ʔɾa-tó	*(ʔ)ɾa-^{n}tó	*^{n}dáh-^{n}tó
7	yencho	yenʧo	yenʧo	yenʧo	yenʧo	yenʧo	yenʧo	*ye-^{n}ʧo	*yo-tó	*ñe-^{n}to
8	ñincho	ninʧo	yinʧo	ñinʧo	ninʧo	ñinʧo	ñinʧo	*nin-^{n}ʧo	*hñã-tó	*ñe-kunhó
9	zincho	zinʧo	ʥinʧo	ʥinʧo	(nuebe)	(nuebe)	zinʧo	*ʥi-^{n}ʧo	*gɨ́tó	
10	decha	ʤyʦaha	yeʧˀa	yeʧˀa	ʤyʧa	yeʧa	ʤyʧˀa	*ye-ʧʔa	*ʔɾɛtʔa	*^{n}dah-tˀa
'cabeza'	ñi	ñiʔi	ñi	nii	ñi	ñi	ñi	*ninʔ	*ñá (<*yã)	*nu
'güeyu'	cho	ndoo	ʧo	ʒoo	ʒoo	ɾo	ʧo	*^{n}to	*dɔ	*^{n}ta
'oreya'	zo	nzõõ	to	ʥõõ		gõ	ʧõ		*gũ	
'mano'	ye	ʤyʔy	bwɨʤy	yee	ʤyʔy	ye	ye	*yeʔ	*ʔyé	*yé
'pie'	hua	gʷaʔa	kʷa	kʷaa	gʷaʔa	kʷa	kʷa	*kʷa	*gwá	*mo
'sangre'	qhi, çi	kˀiʔi		kˀiʔi	tsii	kˀi	tsi	*kʔi	*khí	*ʧíhya
'maíz'	cho	jeʧo	dɛʧo	jeʧo	dɛʧo	ɾdɛʧo	dɛʧo	*deʧo	*detʰã	*datˀwi
'chile'	y	iʔi	i	ʔi	ʔiʔi	ʔi	ʔi	*ʔi	*ʔí	*himí
'sal'	o		ʔo	ʔõʔõ	ʔõ	ʔõ	hõ	*ʔõ	*ʔũ	*tˀusi
'carne'	gues, zee	ngɛ	ngɛh-ɛ	nzɛɛ	ngɛɛ	ngɛ	ngɛ	*n-gue	*n-gɨ́	*ríní
'caballu[7]	paɾy	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀani	*pharɨ	*phani	
'tierra'	homue		homˀwɨ̃	hõmˀwɨ̃	hõmˀwɨ̃	hõma	hõma	*homʔwɨ̃	*hɔi	
'piedra'	do		ndo	nɾo	ɾoo		mezo	*^{n}do	*dó	*^{n}to
'sol, lluz'	yhaɾy	yáɾɨ	hyaɾɨ	hyaɾɨ	yáɾɨ	hyaɾi	yáɾi	*hyaɾi	*hyádi	*yahbi
'cielu'	ahezi	hɛ̃se	hɛ̃se	hɛ̃nse	hɛ̃ze	hɛ̃nsɨ	hɛ̃sɛ			
'enagua'	dehe	dehe	dehe	dɛhɛ	ɾɛɛ	ɾɛ	dɛhɛ	*dehe	*déhé	*^{n}tá-wi
'fríu'	ze		sɛ	sɛh-ɛ	sɛɛ	nsɛ	sɛ	*se(y)	*ʦɛ´	*ʦé
'calor'	pa		pa	pah-a	pa	pa	pa	*pa	*pa	*pá-
'día'	pa		pa	pa	pa	padya	pa	*pa	*pá	
'nueche'	xõmue	ʃõmwʉ̃	ʃõmwɨ̃	ʃõmwɨ̃	ʃõmɨ̃	ʃõmɨ̃	ʃõmɨ̃	*šõmwi	*(n-)šũi	*ʃũi
'añu'	chee	kˀy	kˀy	kˀy	kˀi	kˀy		*kʔy-	*kʔeya	*kˀiʧɨ
'casa'	zumue	ʥo	zumwɨ̃	gumwɨ̃	gumwɨ̃	gumwɨ̃	ʥumwɨ̃	*gũ-mwɨ̃	*n-gũ	*báʔnin
'mercáu'	chomue	ʧõmɨ̃	ʧõmwɨ̃	ʒõmwɨ	ʒomwɨ̃	ʧõmɨ̃	ʧõma	*ʧomi		*tetani
'muyer'	chixu	diʃo	(bɛñɨ)	ɾisɨ̃	ɾiʃo	ɾiʃõ	dinʃõ	*ndi-šo	*(ši-)ʦo-	
'home'	ondee	bɛzo	bɛzo	bwɛzo	bɛzo	bɛzo	bɛzo	*wɛ-zo		

Referencies

Notes

1. *Llei Xeneral de Derechos Llingüísticos de los Pueblos Indíxenes* (https://web.archive.org/web/20070208095913/http://www.sep.gob.mx/work/resources/LocalContent/62817/12/ley_gen_derechos_ling_indigenas_2.htm)
2. *Llei Xeneral de Derechos Llingüísticos de los Pueblos Indíxenes* (https://web.archive.org/web/20070208095913/http://www.sep.gob.mx/work/resources/LocalContent/62817/12/ley_gen_derechos_ling_indigenas_2.htm), decretu publicáu'l 13 de marzu de 2003.
3. Knapp, 1996
4. Michael Knapp, 2002, p. 67
5. Soustelle, 1937, pp.286-287
6. Jacques Soustelle, 1938
7. Esta pallabra significaría orixinalmente 'venado, venáu'

Bibliografía

- Knapp Ring, Michael Herbert, Fonoloxía del mazahua, Tesis de llicenciatura, ENAH, Méxicu, 1996
- Michael Knapp, 2002 “Elementos de dialeutoloxía Mazahua" En: "Del Cora Al Maya Yucateco: Estudios Llingüísticos Sobre Delles Llingües Indíxenes Mexicanes" Paulette Levy (Ed.), Universidá Nacional Autónoma de Méxicu.

Ver tamién

- Llingües de Méxicu
- Llingües otomangueanas
- Mazahua

Referencies

Bibliografía

- Amador Hernández, Maricela (1976): *Gramática del mazahua de San Antonio Pueblo Nuevu*, Tesis de llicenciatura, Méxicu: Escuela Nacional d'Antropoloxía y Hestoria.
- Bartolomew, Doris (1965): *The reconstruction of Otopamean (Mexico)*, Tesis de doctoráu, Illinois: Universidá de Chicago.
- Escalante Hernández, Roberto (1990): "Glotocronología de los dialeutos mazahuas", *Quadrivium* 2: 77-78.
- Knapp Ring, Michael (1996): *Fonoloxía del mazahua*, Tesis de llicenciatura, Méxicu: Escuela Nacional d'Antropoloxía y Hestoria.
- Jacques Soustelle [1937](1992): *La familia llingüística Otomí-Pame de Méxicu Central*, Fondu de Cultura Económica, Méxicu DF, ISBN 968-16-4116-7.

Enllaces esternos

- *Diccionariu Español-Mazahua*, nel sitiu de AULEX (Méxicu) (http://aulex.org/ye-maz/)
- http://incubator.wikimedia.org/wiki/Wp/maz/Jña_jñatrjo - Artículu n'idioma Mazahua en incubator

Control d'autoridaes	**Proyeutos Wikimedia** · Datos: Q36228 · **Identificadores** · AAT: 300388846 (https://www.getty.edu/vow/AATFullDisplay?find=&logic=AND&note=&subjectid=300388846) · **Diccionarios y enciclopedies** · Britannica: url (https://www.britannica.com/topic/Mazahua-language)